

СВЕТИ
ЋИРИЛО И МЕТОДИЈЕ

863–2013

БЕОГРАД 2014

СВЕТИ ЂИРИЛО И МЕТОДИЈЕ
И СЛОВЕНСКО ПИСАНО НАСЛЕЂЕ
(863–2013)

INSTITUTUM LINGUAE SERBICAE
ACADEMIAE SCIENTIARUM ET ARTIUM SERBICAE
PALAEOSLAVICA ET SERBICA ANTIQUA I

**SANCTI CYRILLUS ET METHODIUS
ET HEREDITAS SLAVICA LITTERARIA
DCCCLXIII–MMXIII**

BELGRADI MMXIV

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

Старословенско и српско наслеђе 1

**СВЕТИ ЋИРИЛО И МЕТОДИЈЕ
И СЛОВЕНСКО ПИСАНО НАСЛЕЂЕ
863–2013**

БЕОГРАД 2014

УРЕДНИЦИ
ДР ЈОВАНКА РАДИЋ
ДР ВИКТОР САВИЋ

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР
ДР ДИМИТРИЈЕ Е. СТЕФАНОВИЋ, ДР ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ,
ДР ЉИЉАНА ЈУХАС-ГЕОРГИЈЕВСКА, ДР ВАЊА СТАНИШИЋ,
ДР ЈОВАНКА РАДИЋ, ДР ВИКТОР САВИЋ

РЕЦЕНЗЕНТИ
АКАДЕМИК ПРЕДРАГ ПИПЕР
АКАДЕМИК АЛЕКСАНДАР ЛОМА

COLLEGIUM REDACTORUM
DR DIMITRIJE E. STEFANOVIĆ, DR GORDANA JOVANOVIĆ,
DR LJILJANA JUHAS-GEORGIEVSKA, DR VANJA STANIŠIĆ,
DR JOVANKA RADIĆ, DR VIKTOR SAVIĆ

REDIGERUNT
DR JOVANKA RADIĆ
DR VIKTOR SAVIĆ

RECENSUERUNT
PREDRAG PIPER, ACADEMIAE SOCIUS ORDINARIUS
ALEKSANDAR LOMA, ACADEMIAE SOCIUS ORDINARIUS

Кијевски листићи (НБУ, ДА/П 328)
2б, глагољица

САДРЖАЈ

Анатолиј А. Турилов, К изучению великоморавского
литературного наследия между двумя юбилеями:
промежуточные итоги, спорные вопросы и перспективы 1

ИСТОРИЈА

Алексеј М. Пентковскиј, Славянское богослужение
в архиепископии святителя Мефодия 25

Срђан Пириватрић, Ђирилометодијевске традиције
и српске области пре постанка аутокефалне цркве
у краљевству Немањића 1219. године 103

Станоје Бојанин, Ђирилометодијевска традиција
у покајничким књигама српске редакције (XIV–XVII век) . . . 125

ЈЕЗИК

Вања Станишић, Словенска писменост
и средњовековни алфабети грчкога круга 151

Јасмина Грковић-Мејдор, О преводачком умећу
Солунске браће: стсл. каити са 169

Зорица Никитовић, О глаголу глаголати
у Маријином јеванђељу 187

Јованка Радић, О еквиваленцији старословенског
чесо || чѣто и српског *шїа* || *шїо* 199

Марта Бјелетић, О придевима типа *милосрдан*
(прилог проучавању сложеница у српском језику) 217

Наташа Драгин, Синтаксичке одлике Прогласа Константина Филозофа (Хил 23)	237
Марина Курешевић, Функционалностилске одлике језика Житија Константина Филозофа из Рилског зборника Владислава Граматика: хипотактичке структуре	255
Виктор Савић, Редакцијске одлике прве странице Кијевских листића	277
Јелица Стојановић, Сложенице у Горичком зборнику	309
Исидора Бјелаковић, Астрономија код Срба од XIII до XIX века: (дис)континуитет термилошког система	329

КЊИЖЕВНОСТ

Љиљана Јухас-Георгиевска, Карактеризација јунака у старословенским житијима Ђирила и Методија и у српским житијима прве половине XIII века	349
Драгиша Бојовић, Трагом софиолошких идеја – од старословенских извора до српских средњовековних писаца	375
Томислав Јовановић, Најстарији словенски преводи апокрифа и њихови српски преписи	389
Гордана Јовановић, Солунска браћа Ђирило и Методије у старим српским родословима и летописима	407
Љупка Василев, Два непозната слова на Успење Богородице Климента Охридског	419

БИБЛИОГРАФИЈА

Ана Голубовић, Виктор Савић, Прилог библиографији домаће ћирилометодијевистике	447
---	-----

ЉИЉАНА ЈУХАС-ГЕОРГИЕВСКА

КАРАКТЕРИЗАЦИЈА ЈУНАКА У СТАРОСЛОВЕНСКИМ ЖИТИЈИМА ЂИРИЛА И МЕТОДИЈА И У СРПСКИМ ЖИТИЈИМА ПРВЕ ПОЛОВИНЕ XIII ВЕКА

Аутор проучава видове карактеризације јунака у житијним делима посвећеним Ђирилу и Методију и раним српским житијима. Поредећи животописе Светог Симеона од Светог Саве и Стефана Првовенчаног са *Житијем Светиој Ђирила*, увиђа одређену њихову сродност на местима где је реч о монашењу јунака. Запажа да су Немања и „словенски апостоли“ блиски и по томе што су се, након своје смрти, објавили као свети. Кроз компарацију аутор открива да се српска житија приближавају најстаријем словенском и када је реч о средствима директне и индиректне портретизације јунака. Доментијан је писцу Житија Ђириловог близак по томе што и сам интензивније користи поетско-симболички слој у реализацији лика. Упоређујући *Житије Светиој Саве* са Методијевим житијем, аутор је стао на становиште да су ова дела у значајном степену мотивски сродна; сродна су и у погледу видова индиректне карактеризације јунака.

Кључне речи: старословенска житија, српска житија, компарација, карактеризација јунака.

1.

Најстарија словенска житија посвећена словенским апостолима Ђирилу и Методију, дела су високог уметничког домета и веома су значајна за конституисање и даљи развој житијног жанра у националним словенским литературама. Настала под утицајем византијске традиције, она испољавају и извесне специфичности. Снажно је присуство историјских садржаја, које даје нову димензију самој врсти.

* Љиљана Јухас-Георгиевска, Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима.

Рад је резултат истраживања на пројекту Обрада старог српског писаног наслеђа и израда Речника црквенословенског језика српске редакције (бр. 178030), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

У науци је указивано на извесне утицаје ових на српска средњовековна житија.¹ Ипак, није било систематичнијег бављења овом проблематиком. Стога је то и данас отворена и актуелна тема за истраживање. Врло је комплексна и захтева темељну компарацију дела на свим нивоима књижевно-уметничке структуре. Заинтересовани за тему, али и свесни чињенице да нам је ограничено време на располагању, одлучили смо да се фокусирамо на један аспект – на видове карактеризације јунака у старословенским и раним српским житијима. Када је реч о српским, у виду имамо житијна дела Светог Саве, Стефана Првовенчаног и Доментијана.²

Пре него што се посветимо истраживању видова карактеризације јунака у старословенским и српским житијима, желели бисмо да изнесемо нека општија запажања о њиховој сродности. У типолошком смислу, постоји сродност између Доментијановог *Житија Светиої Саве* и *Житија светиої Методија* (оба дела припадају истој житијној подврсти а то је *житије црквеної йоїлавара*). Два житијна дела посвећена Стефану Немањи (Савино и Стефаново) типолошки су различита од дела посвећених Ђирилу и Методију. Припадају кругу владарских житија, што значи да је у њима фокус на владарској биографији јунака: у првом плану су ратни успеси и добра дела јунака, што подразумева и ктиторство. Она истичу и Немањино старање о духовном животу у Српској земљи. У житијним делима посвећеним Ђирилу и Методију приказано је њихово духовно (мисионарско) деловање на ширењу хришћанства. Треба рећи да ипак постоји нит која може повезати житијна дела српских писаца и старословенска житија. Наиме, у српским делима приказан је и монашки живот јунака, Стефана Немање.³ Његови биографи, нарочито Свети Сава, с пажњом приказују овај период његовог

¹ Тако је нпр. Владимир Ђоровић запазио да су уводи у два старословенска житија значајни за конституисање уводних поглавља у раним српским житијима. Ђоровић констатује да су писци *Житија Ђирилової* и *Житија Методијевої* и српски писци који су писали о Немањи имали истоветно полазиште у грађењу главног јунака – он је Божји угодник послат на земљу (Ђоровић 1936: 4).

² Кад је реч о Доментијану, узећемо у разматрање само његово *Житије Светиої Саве*, јер је оно настало до средине или средином XIII века, што је временска граница коју смо поставили.

³ Немања је након дуге своје владавине (37 година) абдицирао и замонашио се, добивши име Симеон.

живота. Константин-Ђирило замонашио се под сам крај свога живота (50 дана пред смрт). Непознати писац говори о овом догађају, придајући му велики значај.⁴ Методије је, као што је познато, рано постао монах и то остао све до своје смрти. Његов биограф велику пажњу посветио је самом монашењу, подвизавању, као и духовном напредовању. Немања је несумњиво ближи Константину-Ђирилу, по томе што се позно замонашио, након својих земаљских активности.

Одређена блискост између српских житија посвећених Немањи и Ђириловог житија запажа се и у њиховим завршним сегментима. Карактеристично је да и Немања и Ђирило смрт дочекују с радошћу због скорог сусрета са Богом; обраћају се молитвом Богу. Блискост на овом месту међутим не мора бити доказ непосредније везе српских и старословенског житија. Могуће је, наиме, да су се и једни и други аутори једноставно ослонили на житијну традицију, у којој је рано био успостављен модел за приказивање јунаковог напуштања овог света. Тај модел је предвиђао и низ општих места, међу којима су и радост јунака због скорог сусрета са Богом, молитва Богу и др.

Немању и Ђирила и Методија зближава и чињеница да су се након своје смрти објавили као свети. Немањин биограф Свети Сава, додуше, о Немањи не говори као о светом (дело је писано пре његове канонизације), али он пружа наговештаје светости.⁵ Стефан Првовенчани са посебном пажњом обликује Немањин светачки лик; приказује, у низу, његова посмртна чуда. У Ђириловом житију помињу се „многа чудеса“ крај његовог гроба, али се она не представљају.⁶ Поводом Методијеве смрти, писац његовог житија назначавача да се он придружио својим оцима, и патријарсима, и пророцима, и апостолима, учитељима и мученицима. Као светоме њему се молитвено обраћа у финалу свога житија: „света и честита главо“ (ЖМ: 172).

⁴ Он указује да се Константин обукао у свету монашку схиму, придруживши светлост к светлости.

⁵ Сава указује да се Немањино лице у часу смрти просветлило, да је његов поглед био уперен ка небу; констатује да су Немањине мошти, након више година, нађене нетљене (САЖСи: 114, 116).

⁶ Писац истиче да су Римљани, видевши ова чуда, почели још више да држе до Ђирилове светости и части. Насликали су икону над гробом и почели над њом непрекидно (дању и ноћу) да пале свеће (ЖЂ: 119), хвалећи Бога који је тако прославио онога који је Њега славио.

Стефан Немања је, попут Константина-Ћирила, у житијним делима чији су аутори Свети Сава и Стефан Првовенчани, представљен као *учиџељ* и *наџавник*. Квалификатив „учитељ“ Константин-Ћирило понео је већ у заглављу свог житија.⁷ У уводу је указано да је Бог учинио добро за словенски род, уздижући му *овоја учиџеља*, који ће га просветлити (ЖЋ: 45). Говорећи о Константиновом рођењу, писац наглашава важност овог догађаја назначавајући његове будуће заслуге: постаће *наџавник* и *учиџељ* Словена (ЖЋ: 46).

Када је реч о Методију, квалификатив *учиџељ* за њега је коришћен само једном, и то у заглављу дела: „Успомена и живот блаженога оца нашега и *учиџеља* Методија, архиепископа моравскога“ (ЖМ: 147).

Рикардо Пикио назначио је да се у уводима житија посвећених Ћирилу и Методију подастире идеја да се Божја благодат у времену коме они припадају („у наше време“) пројавила преко *учиџеља*, који су духовни следбеници других изабраних мужева, почевши од пророка Старог завета па све до апостола Новог завета. Он указује да су Константин и Методије од Бога изабрани да буду инструмент (оруђе) божаствене благодати – да распростране Реч међу новозаветним људима словенског племена (Пикио 2: 393–394). Проглашавање Константина-Кирила и Методија за директне изабранике Божје, оруђе Провиђења и Благодати, тумачи он, могло је да осигура неопходну теолошку припрему њихове достојности да буду равни апостолима (равноапостолни) (Исто: 398). Мишљења је да је управо ова неопходност принудила житијне писце да се ослоне на мотив Божјег милосрђа и самилости.

Према виђењу Драгише Бојовића, Ћирило и Методије су, по угледу на Христа, учитељи целе васељене, а њихови ученици су нови апостоли. Истиче да су, кроз наглашавање богонадахнућа код Ћирила и Методија, као дара Духа Светог, писци њихових житија (и других дела њима посвећених), њих придружили најзначајнијим оцима, учитељима Цркве.⁸

⁷ У рукопису Московске духовне академије у заглављу житија је означен као *ѳрви наџавник* и *учиџељ словенској народа*, док у рукопису Владислава Граматика (из 1469) стоји да је био *блажени учиџељ, ѳрви ѳросвеѳиѳељ Словена*.

⁸ Дајући овакво тумачење позива се на Климента Охридског, а заправо је реч о *Похвалном слову Ћирилу и Методију* од непознатог писца (Бојовић 2011: 115).

Интересантно је да се у житијним делима посвећеним Ђирилу и Методију за њих не среће одредница *ајосѿол*. У Методијевом житију само се на једном месту (папино писмо), помиње да Методије *ајосѿолско дело дела* („Брат наш Методије је свет и правоверан и апостолско дело дела...“).¹⁰

Према Енциклопедији православља, појам *ајосѿол* (грч. ἀπόστολος) најчешће се користи за дванаесторицу Христових ученика. Апостолство у исти мах значи и учитељство. Апостол Павле у *Првој ѿсланици Коринћанима* (12, 28) говори о томе да је Бог у Цркви поставио најпре апостоле за поучавање, а потом и друге који им у томе помажу – учитеље, дидаскале (Драговић 2002).

Када је реч о композиционом плану, постоји одређени степен сродности између *Житија Светиої Симеона* од Првовенчаног и *Житија Светиої Методија*. Наиме, у оба ова дела успостављена је чврста идејна веза између увода и остатка текста. Ту везу у Методијевом житију међу првима је запазио Рикардо Пикио (Пикио 2: 392–402). Указао је да је у уводу овог житија изведена обавезна серија уподобљавања и библијских цитата и да се фабуларна прича, као целина, упоређује са њом. Пикио је назначио да писац овог дела одступа од уобичајене праксе да се паралела уведе у току самог приповедања, кад се за то стекну услови. Он то чини унапред. Притом свога јунака упоређује са свим значајним библијским личностима, чија имена је претходно навео. Коментаришући двократно коришћење истог цитата-парафразе,¹¹ у уводу и пред сам крај житија, Пикио указује да је овим путем писац желео да скрене пажњу на постојање унутрашње везе увода и остатка текста.¹²

¹⁰ Климент Охридски, међутим, већ на самом почетку своје *Похвале Ђирилу* о Ђирилу говори као о *новом ајосѿолу и учитељу свих крајева* (Клим: 123). Квалификатив *ајосѿол* за Ђирила користи и у завршном делу *Похвале* („И би... с апостолима апостол“) (Клим: 130).

¹¹ Реч је о 22. стиху 9. главе *Прве ѿсланице ајосѿола Павла Коринћанима*.

¹² Красимир Станчев, разматрајући и сам композициону структуру Методијевог житија, усваја резултате Р. Пикја. Он предлаже да се код издавања житија уводу припоји и почетак II поглавља (закључно са цитатом из *Посланице ајосѿола Павла Коринћанима* 9,22), свакако да би се и визуелно боље истакла веза увода и остатка текста. Станчев је запазио да је уводећи изнова исти цитат, писац маркирао да је биографско приповедање приведено крају (цитат се јавља у XVII поглављу, испред финалне молитве) (Станчев 1987: 81–85).

Увод у *Житије Методијево* својим опсегом надилази уводе какви се сусрећу у другим житијима. Ту је централна тема Божја милост и љубав према људима. Пошто укаже на првородни (Адамов и Евин) грех, писац се фокусира на видове Божјег милосрђа према грешним људима. Указује да је Бог, у свако доба, изабирао мужеве и људима јављао њихова дела и подвиг, како би они, угледајући се на њих, тежили ка добру. Затим наводи имена ових, од Бога избраних личности, истичући њихове најзначајније карактеристике и заслуге. Каткад (као нпр. у случају Мојсија), остварује и шири њихов портрет. У уводу се помињу и важни догађаји из позније људске историје – васељенски сабори (и то Први, Трећи, Четврти, Пети и Шести). Уводећи лик главног јунака, писац назначавача да је Бог „у наше доба“ ради „нашега“ тј. словенског народа, о коме се нико никада није побринуо, на добро дело покренуо учитеља, блаженог Методија. Потом Методија пореди са Божјим угодницима на које је већ указао, наглашавајући да је са једнима раван, од других мало мањи, а од појединих и већи. Напомиње да је Методије речите прстигао делом, трудбенике речју, јер је, следећи пример свих, на себи испољавао слику свакога.¹³ У форми својеврсног каталога затим наводи Методијево врлине, у настојању да поткрепи своју тврдњу да је могуће Методија поредити са најзначајнијим Божјим угодницима.¹⁴

Својевремено смо, испитујући структуру Стефановог житија посвећеног Светом Симеону, указали на постојање вишеструких веза између увода у ово дело и остатка житија. Увод умногоне има програмски карактер и представља неку врсту нацрта за излагање о Немањи и његовом наследнику. Ту је оцртана општа људска историја, а у преосталом тексту житија Немањина историја, која је њен интегрални део.¹⁵ У Немањиној младости, како текст указује,

¹³ Овде се писац ослања на 22. стих 9. главе *Прве посланице апостола Павла Коринћанима*.

¹⁴ Наведене су следеће Методијево врлине: страх Божији, испуњавање заповеди, телесна чистота, усрдне молитве, светост, реч снажна и кротка, моћна за непријатеље, а кротка за послушне поуци, срчаност и благод, милосрђе и љубав, страственост и стрпљење.

¹⁵ Наши резултати публиковани су у следећим радовима: Lj. Juhas. "The Life of St. Simeon by Stefan Prvovenčani in the Serbian Biographical Prose", у зборнику *Стиуденица и византијска уметност око 1200. године*. Београд: САНУ, 1988, 97–106; Љ. Јухас-Георгиевска. *Стефан Првовенчани и његово дело*, која је предговор

понављају се догађаји који су се збили у раној историји људског рода: попут Адама и Еве и њега је искушавао ђаво (посредством његове браће). Ово поређење има и дубљи смисао: док су Адам и Ева подлегли ђавољем наговору, чак склопили уговор са њим,¹⁶ Немања је, сопственом побожношћу и заштићен Христом који је спасилац, победио ђавола. Тиме је имплицитно у делу Немањи дата предност над Адамом и Евом. Према уводним премисама, Христов долазак на земљу донео је људима спасење (искупио их је од греха) и праву веру. Темељну окосницу уметничке поруке дела чини став да је Немања Божји изабраник који окупља пропале српске државе и утврђује праву веру. Поједине теме, које су тек овлашно назначене у уводу, касније се у тексту шире развијају (такав је случај нпр. са догматом о Светом Тројству, милосрђу, итд.). Опште уводне представе у даљем тексту доживљавају одређену конкретизацију и изузетно су значајне за обликовање духовног профила јунака. Каткада се у тексту развијају и теме које у уводу нису обухваћене, али које улазе у општи тематски план (тема о крсту, о Страшном суду, итд.). Опште експресивно-идејне линије житија зависне су од увода; било је, мада у знатно мањој мери, и обрнутог дејства – дограђивања уводне структуре према основним интенцијама уметничког текста.

Идејно јединство увода и остатка житија код Првовенчаног се остварује асоцијативним путем и посредством одређених тема. На њега писац не скреће пажњу; у Методијевом житију маркирана је та веза, а у функцији „маркера“ је библијско место (цитат).

2. ЖИТИЈЕ СВЕТОГ КОНСТАНТИНА-ЋИРИЛА И РАНА СРПСКА ЖИТИЈА

Житије светијоу Ћирила одликује се богатством садржаја и стилско-изражајних средстава. Слика уметничког света изграђена је низом занимљивих, непосредних детаља и наглашавањем основне јунакове мисије – да буде први наставник и учитељ словенског народа. Иако су општи житијни мотиви препознатљиви, увођењем

у књизи Стефан Првовенчани. *Сабрани сјиси*. Београд: Просвета – Српска књижевна задруга, 1988. Студија је на стр. 9–50, а одељак посвећен односу увода и осталог текста на стр. 15–26.

¹⁶ О склапању уговора говори се свакако према апокрифу.

реалних детаља, поетско-симболичког слоја и занимљивом рефлексивношћу, писац надилази типизираних представе. У обликовању Ђириловог лика важно место има дијалошка форма; снага јунаковог интелекта, велико богословско знање и дар да противнике порази речју (ослања се на принципе Сократове мајеутике) испољавају се у расправама које он води са јунацима другачијих опредељења.

О Ђирилу је писано с поштовањем, љубављу и познавањем његовог живота. Потенцира се премудрост као основна његова особина: он се од детињства опредељује за мудрост (мотив сна са симболичким значењем,¹⁷ затим јунаково везивање за представу о јеврејском цару Соломону кога најснажније одређује премудрост). У тренутку свог одласка на школовање у Цариград, Ђирило изговара у целини Соломонову молитву, која је у суштини молитва за мудрост (садржана је у старозаветној *Књизи Премудросѿи Соломонове*), а садржи филозофске појмове и терминологију. Као таква, она је путоказ за уобличавање јунаковог лика, чија је основна жеља да буде филозоф.

У каснијем приповедању, када се говори о одгонетању садржаја и пророчанства исписаног на Соломоновој чаши од драгог камена, указује се на Ђирилово достизање његове премудрости. Иначе, ова епизода непосредно претходи опису Ђириловог одласка у његову најзначајнију мисију – међу Словене у Моравској. Значајно је и то – да је јунак током претходних мисија научио језике и писма (хазарски и сараценски) и тако успео да одгонетне „неодгонетљиво“, што нико пре њега није урадио. Изузетна интелигенција и филолошко знање су основе за успешно припремање (стварање писма, одговарајуће лексике, преводи) и, уопште, за успех читаве словенске мисије. И поред тога што ова мисија није приказана шире од других мотива, има пресудно место у житију.

Према писцу овог дела, јунаков духовни идеал је Григорије Богослов, чувени црквени отац из IV века; у документарни слој дела уграђена је Константинова надахнута похвала овој личности,

¹⁷ Константин је уснио како међу солунским девојкама треба да одабере једну за животну сапутницу. Он се определио за Софију, божанску мудрост. Коментаришући ово место, Драгиша Бојовић указује да у Премудростима Соломоновим (8,2) постоји исти мотив; наводи то место: „Њу заволах и исках од младости своје, и тражих да је доведем себи за невјесту и заљубљеник постах љепоте њене“ (Бојовић 2011: 111).

написана у време док је настојао да проникне у садржај његових књига и научи их напамет. Поједини важни искази из каснијег периода делом су, или у целини, инспирисани мислима Григорија Богослова.

У Житију Ђирило је, посредно, упоређен са знаменитим црквеним оцима IV века – са Атанасијем Великим и Василијем Великим. Писац се ослања на представу о њима каква је уобличена у словима Григорија Богослова. Похваљујући Константиново залагање, брзину у учењу и његову марљивост током школовања у Цариграду, назначавача да је све дисциплине савладавао „као да је само једну учио“. Идентична формулација сусреће се у Григоријевом *Нагиробном слову Василију Великом*.¹⁸ Писац Ђириловог житија се ослања и на Григоријево *Похвално слово Аѿанасију Великом*; из њега је преузео мисао да се са брзином која је удружена с марљивошћу постижу знање и вештине (Похв. Ат: 8).

Смењивање различитих перспектива у житију доприноси потпунијем сагледавању вредности јунака. Писац и сам процењује јунакова постигнућа, али просуђивање о њима радо препушта другим, по правилу ауторитативним личностима. Прва међу њима је царски логотет. Његово име није наведено, али је познато да је у питању Теоктист, логотет (канцелар) царице Теодоре, која је од 842. до 856. године владала уместо малолетног сина Михаила. У житију стоји да је логотет позвао Константина у Цариград да учи са царем, пошто је био извештен о Константиновој лепоти, бистрини и марљивости у учењу (ЖЋ: 50).¹⁹ Логотет је постао Константинов покровитељ и старатељ, и као такав имао је непосредни увид у његово духовно напредовање. Константин је својом љубављу према знању, својом мудрошћу и својим чистим животом завредио поштовање овог достојанственика,²⁰ па је он почео да му се обраћа за одређена тумачења

¹⁸ Говорећи о Василијевом образовању у Атини, Григорије Богослов овако похваљује Василија: „Коју од наука он није изучио? Боље рећи: у којој науци он није напредовао до савршенства, тако да је изгледало као да се само том једном науком бавио? До те мере је он изучио све, до које неко не стигне у само једној јединој науци! Сваку науку је изучио до таквог степена, као да ништа друго није изучавао“ (НАДГР. ВАС: 382).

¹⁹ Константин никако није могао да учи заједно са (будућим) царем, јер је он у то доба још био мало дете.

²⁰ Логотет је Константину указивао сваку част и нудио му је много злата, али Константин није хтео да га прима. Спознавши какав је човек, логотет је

и испитује га о свему. Пошто Константин заврши школовање на Цариградском универзитету, логотет од њега тражи да му дефинише филозофију, „изради“ филозофску науку и у сажетом облику протумачи „велику мудрост“. Овим путем он исказује изузетно признање његовом достигнутом знању и снази његовог интелекта.

Важну улогу у даљем току Константиновог живота имао је, према житију, византијски цар (реч је о Михаилу III). Високо је ценио Константина и слао га је у најзначајније мисије, дубоко уверен да једино он може успешно да изврши одређени задатак. Своју оцену Константинових способности цар каткад (пред мисију код Хазара, код Словена у Моравској) даје и пред самим Константином.²¹ Царев суд ипак је најпотпуније исказан у његовој посланици кнезу Растиславу. Препоручујући кнезу Константина, цар га хвали да је честит и благоверан муж, веома учен и философ. Истиче да је он већи и достојнији дар него све злато, сребро, драго камење и пролазно богатство. У то име позива Растислава да журно пође за њим (ЖЋ: 103).

Изванредно мишљење о Константину каткад потиче и од његових некадашњих противника, које је он успео да преобрати и привуче хришћанској вери (такав је случај нпр. са каганом).²²

У директној карактеризацији Константина писац користи разноврсна средства: унутрашње монологе, дијалоге, молитве. Уведене расправе (диспути) снажно доприносе уобличавању представе о Константиновом изванредном теолошком знању, познавању различитих наука и полемичком дару.

Међу уведеним Константиновим молитвама две су посебно значајне: мољење за премудрост и молитвено обраћање Богу пред

Константину предао власт над својом кућом, и дозволио му је да слободно долази у царску палату (ЖЋ: 51).

²¹ Шаљући га код Хазара, цар му каже како треба да оде тамо и да им проповеда и протумачи о Светој Тројици; даје и своје објашњење: „Јер нико други не може то учинити онако како достоји“ (ЖЋ: 68). Именујући га пред сабором за руководиоца мисије у Моравској, цар му каже: „Знам да си уморан, Философе, али треба да ти тамо идеш, нико други не може извршити тај задатак онако као ти“ (ЖЋ: 101).

²² Каган је, стоји у житију, написао византијском цару писмо у коме хвали Константина (садржај писма је донет). У писму каган назначава да им је цар послао таквог човека који им је објаснио светлост хришћанске вере и речју и делом; за себе каже да се уверио да је то права вера и да је заповедио да се људи добровољно крсте, у нади да ће и сами ту светлост достићи (ЖЋ: 93).

смрт (ЖТ: 50; ЖТ: 115–116). Ова друга молитва открива Константинову велику бригу за његово стадо (Словене) и за његове непосредне ученике.

Обликујући лик јунака, писац умногоме иде за житијном схемом. Фаворизује поједине мотиве (школовање, духовно деловање). Описи чуда у делу су важни, јер указују на Божје окриље над јунаком; присутни су највише у одељцима где су приказане Константинове мисије.²³ Интензивније коришћење симболике (соларна, симболика бројева и др.) сусреће се нарочито у почетним поглављима житија, која су од пресудне важности за идејну поставку лика. Међу уведеним квалификативима за главног јунака, доминантан је *Философ*. Користи га сам писац, али и бројне личности које са Ђирилом долазе у контакт.

У српским житијима насталим до средине XIII века запажају се многа сродна обележја. Тежња ка документарности уочљива је већ код Светог Саве (уводи значајну историјску грађу, назначавача датуме појединих догађаја, даје хронологију јунаковог живота). Стефан Првовенчани оснажује историјски слој. То посебно вреди за одељке житија у којима је приказана Немањина владавина. У Доментијановом делу поред догађајних чињеница садржана су и поједина документа у аутентичном или делимично естетизованом виду.²⁴ Историјску веродостојност одређених момената потврђују и јунаци-сведоци (стари монаси из Свете Горе и Јерусалима).

И српски писци често описивање јунаковог карактера препуштају њему самом, његовом говору. Такође користе и бројна средства индиректне карактеризације (похвале, библијске и друге паралеле, оцене других јунака итд.).

Свети Сава у свом житију доноси Немањине говоре, поуке и молитве. У индиректној карактеризацији користи похвалу и библијске паралеле (Немању пореди са Авраамом, Соломоном, Давидом и Јосифом). Сава подастире и оцене свога јунака које потичу од посебно значајних личности (чланови Сабора Српске земље, истак-

²³ Међу представљеним чудима су и следећа: Бог спасава Константина од отрова; Бог шаље Константину храну кад му она недостаје; Бог помаже Константину да пронађе мошти Св. Климента.

²⁴ У делу се сусрећу нпр. повеља поводом проглашења аутокефалности Српске цркве, неке посланице, Савине беседе, итд.

нути Светогорци, итд.). Поређење Немање са Соломоном је изузетно важно у овом делу. Немања је у везу са овим старозаветним царем доведен на основу чињенице да је поседовао премудрост. Уведена у II поглављу, паралела са Соломоном у каснијем тексту житија реализује се и на други начин. У поуци синовима (моменат идентификације) и доцније Сави, Немања махом користи исказе из *Прича Соломонових*. Тиме се и практично демонстрирају његова мисаоност и владарска и људска зрелост и он се потврђује као други Соломон.²⁵

Стефан Првовенчани у карактеризацији јунака повремено ефектно користи управни говор. Каткад се ради само о реплици у склопу дијалога (Немањин одговор браћи, IV поглавље); други пут, у питању је званично обраћање, на Сабору Српске земље (сабор против јеретика, сабор на коме се Немања одриче престола). Постоји и својеврстан вид унутрашњег монолога (писац га користи када приказује Немању у часу када дознаје о Растковом бекству; прибегава му и када треба да представи Немањин страх од Страшног Суда).

Већу фреквенцију у житију има молитва, која је важно средство у представљању духовног света јунака. Јавља се и у моментима када се јунак налази у опасности или пред тешкоћама. Експресивношћу се издваја Немањина молитва Светом Ђорђу. Интензивније се молитва користи у VIII поглављу, које је у целини посвећено Немањиној духовности.

У индиректној портретизацији Првовенчани користи библијске паралеле (доминантна је она са Јосифом), похвале, оцене других јунака, описе чуда, итд. Описи чуда прожимају читаво дело; најпре се приказују чуда на Немањи, а потом чуда која је Немања-Симеон чинио као светац.

У грађењу Немањиног владарског лика доминира компарација (претежно са негативним личностима). Уобличавајући његов

²⁵ Дарко Крстић у својој студији *Софиолошки оквир Савиној Житији Свѣиој Симеона* указује на снажно присуство софиолошких мотива код Светог Саве. Он афирмише Саву као одличног познаваоца библијских софиолошких мотива, али и изузетно креативног ствараоца који те мотиве успешно користи и комбинује, како би Немању приказао као мудрог владара у духу библијске софиолошке представе о мудром владару. Међу уведеним софиолошким мотивима за њега је кључни мотив обраћање оца сину. Према Крстићу, библијска слика мудрог владара, испуњеног Премудрошћу Божјом, Саву је нужно усмерила на поређење Светог Симеона са премудрим царем Соломоном (Крстић 2011: 116–130).

монашки лик, Првовенчани га пореди са најистакнутијим представницима монашког реда, са самим његовим оснивачима. У карактеризацији јунака коришћени су и ставови/мишљења ауторитативних личности (нарочито је важна оцена коју о Немањи даје византијски цар Манојло Комнин).

Код Доментијана међу средствима директне портретизације посебно важно место имају молитве, беседе и посланице.

Молитва су врло бројне; откривају духовни свет јунака и његов однос према Богу. Поседују изразиту експресивност и посебну емоционалност и припадају лирском слоју дела. Већина беседа инкорпорираних у житије има снажну документарну основу. У делу се јавља више посланица, а међу њима је најзначајнија Савина упућена родитељима.

На извесним местима постоје унутрашњи монолози (нпр. код представљања Савиног одлучивања да побегне у Свету Гору). Управни говор је редак а дијалошке секвенце, осим у одељку где је описан Савин избор за архиепископа, срећу се још у описима чуда.

У индиректној карактеризацији коришћене су библијске паралеле,²⁶ поређења јунака са истакнутим представницима монашког света (самим оснивачима монаштва), поређења са важним црквеним оцима (Кирил Александријски), итд. Искази (сведочења) угледних и утицајних личности (цареви и краљеви, васељенски патријарси и др.), које Доментијан наводи непосредно или их парафразира, важни су са информацијског становишта али и за стварање укупне представе о Савином значају.

Суштину Доментијанове поставке јунака најбоље откривају похвале. Најзначајнија је она конструисана око броја три, у којој се прослављају Сава, Симеон и Стефан, „Тројица“ на земљи, која је сатворила вољу Свете Тројице.

У грађењу лика посебну функцију имају чуда; бројна су и разноврсна и јављају се на готово свим важнијим етапама јунаковог живота. Сава чини чуда и током живота а не само после смрти, а најзначајније међу њима свакако је оживљавање брата Стефана.

²⁶ По интензитету употребе и по значају који имају за конципирање лика главног јунака (Свети Сава) у делу су најзначајније две библијске паралеле – паралела са Јованом Крститељем и паралела са Мојсијем.

Код Доментијана снажно је развијен поетско-рефлексивни слој. Велики значај има симболизација, посредством које се утемељују и неке од основних карактеристика лика/ликова. Доминантна је соларна симболика (*зрака, Даница, свейило, свейилник, муња* и др.), а велики значај има и симболика бројева (*јеган, два, ѿри, девей, ѿридесеѿ и ѿри*). Ова друга првенствено је у функцији приказивања односа земаљско-небеско. Јавља се зооморфна (*славуј, орао, рајска ѿѿица*), биљна симболика (*изданак*), симболика воде (*река, извор*), симболика музичких инструмената (*цевнице, киѿара*), симболика оружја (*сѿирела*), итд. Има и укрштања симболичких значења (нпр. у похвалама).

Доментијанов опис Савиног боловања има извесних додирних тачака са описом Ћириловог боловања. Сава, наиме, показује бригу за своје богопредано стадо и земљу свога отачаства. Свестан тежине своје болести, шаље своје ученике у домовину, са светињама које је сабрао у светим јерусалимским крајевима; по њима шаље и благослов свој својој деци и сродницима, и своје богопреданом стаду. Молитвом се обраћа Богу а сама молитва упечатљиво доприноси утиску о његовом смиреном очекивању смрти; Сава је очекује и са радошћу.

Константин је са радошћу очекивао смрт, а пред упокојење помолио се Богу да сачува његово верно стадо (Словене), за које је постављен као пастир, да га избавља „од било какве безбожне и паганске злобе“ и од „ма ког многоречитог и хулног јеретичког језика“, који хулу говори против Бога. Константин је од Бога затражио да погуби тројезичку јерес, да подигне своју цркву, да све окупи у једном духу и од њих учини узорне људе (ЖЋ: 116).

3. ЖИТИЈЕ СВЕТОГ МЕТОДИЈА И РАНА СРПСКА ЖИТИЈА

Жиѿије свейоѿ Метѿодија, написано после 885. године, испољава блискост с Ћириловим житијем, али и одређене специфичности. Посвећено је старијем Ћириловом брату, који се после краћег управљања једном словенском облашћу замонашио и потом учествовао у хазарској и словенској мисији у Моравској и Панонији. Сарађивао је активно са братом све до његове смрти (869), а потом је руководио читавом мисијом. У том својству доживео је врло тешке тренутке (заточен две и по године у тамници), али и изузетно признање и афирмацију (постављен за архиепископа у Панонији и Моравској).

У почетку се у житију даје сажет и углавном информативни приказ догађаја до времена Тирилове смрти. Потом приповедач прибегава заокрету и проширује уметнички простор. Преокрет суштински наступа Константиновом молбом – заветом да због Горе, тј. Олимпа на коме се налази Методијев манастир у који жели да се врати, не напусти учитељски задатак. У овом другом делу приповедање је занимљивије, богатије чињеничним материјалом, али и другим садржајима (евидентно је присуство легендарног, у форми чуда). Како природу самог дела одређује то што је његов главни јунак личност духовног света (монах), са другачијим вредносним карактеристикама и идеалима, писац је извршио одговарајуће прилагођавање житију монаха, односно црквеног поглавара. У *Житију Методијево* избор уметничких средстава је знатно скромнији него у *Житију свейој Тирила*.

Говор јунака је одмерен и одише самопоуздањем; мада је мање заступљена него у Тириловом житију, полемичка димензија је значајна; открива Методијеву људску и моралну чврстину. Уметнички слој дела овде је обогаћен алузивношћу и мисаоношћу. Методије се снажно супротставља немачком свештенству (о томе у IX поглављу), бранећи словенско богослужење. Мада му његови разљућени противници озбиљно прете („Зло ћеш проћи!“ ЖМ: 161), он је непоколебљив у својој одлуци да настави мисионарски рад, чак и по цену да сам страда. Поручује непријатељима: „а ви пак чините према мени како вам је воља. Јер нисам бољи од оних који су правду говорећи у многим мукама живот овај изгубили“ (ЖМ: 161, 162).

Управни говор у овом житију среће се и у поглављу XVIII, где су описане Методијеве припреме за смрт и његови последњи тренуци. Методије одређује наследника, предвиђа дан своје смрти. У часу смрти обраћа се Богу речима: „У твоје руке, Госпoде, душу моју предајем“ (ЖМ: 172). То су речи које је сам Христос пред смрт изговорио, обраћајући се Оцу.²⁷

У индиректној карактеризацији јунака писац прибегава библијским и другим паралелама. Јунака вреднује, ослањајући се на мишљења истакнутих личности, итд. Методије је, како смо већ

²⁷ Ове речи изговорио је и Василије Велики у часу своје смрти, како је наведено код Григорија Богослова (Надгр. Вас: 424).

указали, у самом уводу упоређен са свим знаменитим библијским личностима. Касније се среће поређење Методија са Мојсијем и са апостолом Павлом.²⁸

Изграђујући Методијев лик, писац житија га, у погледу испољених особина компарира (посредно) са великим црквеним оцима, Атанасијем Александријским (Великим) и Василијем Великим; ослања се на слова посвећена овим светим оцима, чији је аутор Григорије Богослов. Поређење Методија са Атанасијем Александријским среће се и у самој завршници Методијевог житија (молитвено обраћање Методију).²⁹

Уобличавајући лик свога јунака, писац се ослања на гледиште других, у првом реду истакнутих личности. Каткада се виђење ових личности открива кроз њихове поступке. Тако византијски цар (реч је о Михаилу III) поверава Методију управљање словенском кнежевином (ЖМ: 152), пошто је знао за његову *бисџирину* (о њој је чуо). Цар и патријарх желе да посвете Методија за архиепископа, упућени у његов *добар њодвиј* на путу ка Богу (ЖМ: 155). Када он овај положај одбије, цар и патријарх га, и против његове воље, постављају за игумана великог манастира Полихрон.³⁰

У неким случајевима суд других значајних јунака о Методију је исказан непосредно. Тако папа Хадријан, у посланици упућеној Растиславу, Сватоплуку и Коцељу,³¹ хвали Методија, истичући да је

²⁸ Паралела Методије – Мојсије јавља се на месту где се говори о напади-ма на Методија. Када је реч о Мојсију, писац има у виду непријатељство које су према њему испољили Датан и Авирон (ослања се на 16. главу IV књиге Мојсије-ве). Са апостолом је Методије упоређен на месту где се указује на незгоде које је на путовањима претрпео. Помињући невоље које се задесиле Павла на његовим мисионарским путовањима, писац се ослања на Павлову *Друју њосланицу Коринћанима*, глава 11, стихови 23–27 (ЖМ: 167).

²⁹ Житије Методијево: „Ти, пак, са висине света и честита главо, молитвама својим пази нас који тебе хоћемо, избављај од сваке напасти ученике своје и учење шири, а јереси прогањај“ (ЖМ: 172). Паралелно место јесте Григоријево обраћање Атанасију Александријском, на завршетку слова: „О најљубазнија и свештена главо [...] А ти милостиво погледај на нас са висина, погледај на овај народ и руководи га да би се показао савршеним поклоницом најсавршеније Тројице“ (ПОХВ. АТ: 31).

³⁰ Приповедање о овом догађају није засновано на реалним чињеницама. Наиме, у време о коме је реч Методије никако није могао бити постављен за архиепископа јер није имао чак ни свештенички чин. Чини се да је ова епизода уведена да се истакну јунакове изузетне врлине.

³¹ Извештава их о постављању Методија за панонско-сремског надбискупа.

муж савршен разумом и њравоверан (ЖМ: 159). Потоњи папа Јован VIII у својој посланици Сватоплуку истиче да је Методије *свeтi и њравоверан* као и да *аѡсѡолско дело дела* (ЖМ 166).³²

Писац углавном прати житијну схему. Почетни мотиви су овлашно оцртани. Пажњу привлачи пишчево настојање да унеколико оствари Методијев портрет. Он указује да се племенито порекло Методијевог рода испољавало и у његовој спољашњости (ЖМ: 152). Нешто више пажње у житију посвећено је мотиву монашења (ЖМ: 153). Писац слика преокрет у јунаковој души, указујући да је он наступио током Методијевог управљања словенском облашћу. Суочен са „многим пустим метежима“, „пременио“ је тежњу ка земаљској тами на мисли о небу. Није желео да своју часну душу преда у ропство ономе што није вечно. О монашењу се у делу дају најнужније информације (у погодни час напустио је кнежевину, отишао на Олимп, где бораве свети оци, и ту се постригао). Опис Методијевог подвизавања је сажет.³³

У житију се доследно изграђује представа о Методијевој привржености и послушности млађем брату Константину и сарадњи са њим током Хазарске и Моравске мисије. Описујући њихов заједнички труд, писац напомиње да је Методије деловао *молийвом* а Константин *речју*.

Методијев лик је животијнији и рељефнији у деловима житија где се приказује његово деловање након братовљеве смрти. У турбулентним временима која су наступила, он је испољаво чврст став, оштро се супротстављајући противницима и доводећи у опасност сопствени живот.

Писац слика изузетну побожност Методијеву; указује и на његов дар прорицања.

У завршници дела писац настоји да истакне јунакове изузетне заслуге. То чини посредно, приказујући велику жалост народа за Методијем. Ковчег са Методијевим телом, указује писац, пратили

³² Овом посланицом папа потврђује словенско богослужење и Методијева права. Она је из 880. године, а сачувана је у оригиналу, у папској архиви. Писац житија је, како је установљено, сажето али сасвим верно пренео главни садржај ове посланице.

³³ „и пребивао је у послушности, покоре вршећи, и извршујући у потпуности све монашко правило и усрдно читајући књиге“ (ЖМ: 153).

су безбројни људи. Носили су свеће и оплакивали свога *доброја учиишеља и иасџира*. У болу за Методијем били су уједињени сви, мушкарци и жене, мали и велики, богати и сиромаси, слободни и робови, удовице и сироте, туђини и домаћи, немоћни и здрави. Пратили су „онога што је био све свима, да би све придобио“ (ЖМ: 153). Овде писац парафразира 22. стих 9. главе *Прве њосланице аџосџола Павла Коринћанима*, који гласи: „Слабима био сам као слаб, да слабе придобијем; свима сам био све, да какогод спасем кога.“ Овде, али и у читавој 9. глави апостол говори о себи и своме труду. Парафразирајући 22. стих посланице, писац несумњиво тежи реализацији паралеле: Методије–апостол Павле. Методије је, он жели да истакне, деловао управо у павловском духу. Како писац исти библијски стих користи и на почетку биографског дела житија, могло би се закључити да он Методијев лик умногоме осмишљава према лику апостола Павла.

Доментијаново *Житије Светџої Саве* и *Житије Светџої Метџодија* припадају истом житијном подтипу, а то је житије црквеног поглавара. Стога она показују блискост и на мотивском плану. У оба житија се срећу ови мотиви: духовни преображај јунака, монашење, подвизавање, напредовање у црквеној хијерархији, избор за црквеног поглавара, духовно деловање.

Светом Сава и Методију заједничко је то да су одлуку да се замонаше донели у време док су управљали одређеном територијом (Сава је управљао Хумом, а Методије једном словенском кнежевином). Методијев духовни преображај догодио се управо у ово време. Растков преображај догодио се, како Доментијан сугерише, још пре његовог доласка у Хум. Молитвама и постом он се још у родитељском дому привезао Господу; ражегао се Светим Духом и поверовао је Господњој речи.³⁴ Да се замонаши, Растко је одлуку донео након сусрета са светогорским монахом у Хуму. Тај монах му је дуго и богоумно причао о животима светих Свете Горе и Растко је спознао да је од Бога послат и од Пресвете Богородице да га привуче у Свету Гору.

³⁴ Доментијан наводи Господње речи према Матејевом јеванђељу (10,37–38): „Ко љуби оца или мајку више него мене, није мене достојан; ко не узме крст свој и за мном не пође, није мене достојан“ (ДомЖСА: 9). Сродно место постоји и код Луке (14,26–27).

Док писац Методијевог житија укратко приказује јунаков одлазак у монашко средиште и монашење, Доментијан томе посвећује велику пажњу и уметнички простор у делу. Он најпре приказује Расткове припреме (помолио се Богородици за помоћ, окупио је богобојажљиве људе који ће се и сами замонашити, отишао је да посети родитеље), а затим и саму реализацију његове одлуке да постане монах (под изговором да иде у лов удаљио се из родитељског дома, дошао је у Свету Гору и уселио се у руски манастир Пантелејмон). У житију су затим представљени долазак потере, Расткова „побожна превара“ (тајно је примио постриг), његово пресељење у грчки манастир Ватопед и монашење. Доментијан (за разлику од писца Методијевог житија) са много појединости, и у више наврата, описује Савино строго подвизавање.³⁵ Приказује и његова добра дела и његову ктиторску активност.

И у Методијевом житију и код Доментијана приказано је даље напредовање јунака. Методије је, на иницијативу цара и патријарха, постављен за игумана манастира Полихрон.³⁶ Папа Хадријан поставио га је за панонско-сремског надбискупа. Сава је постављен за ђакона и попа, а после неког времена – за архимандрита (ДомЖСа: 141, 143). Убрзо по свом доласку у Србију (пренео Немањине мошти), постао је игуман Студенице (ДомЖСа: 167, 169). У Никеји је, залагањем цара Теодора I Ласкариса и руком васељенског патријарха Манојла Сарантина, хиротонисан за архиепископа (Српска црква је тада стекла аутокефалност).³⁷

Непознати писац приказује Методијево деловање у својству панонско-сремског надбискупа, успехе,³⁸ али и велике тешкоће.

Свети Сава је као црквени поглавар деловао у сасвим другачијим условима и имао је огромног успеха. Тесно је сарађивао са

³⁵ Он указује и на Савине узоре – „стари свети“, тј. сами оснивачи монаштва.

³⁶ Величину и значај овог манастира писац посредно истиче, указујући да је он имао доходак од 24 мерице злата и да је у њему живело преко 70 монаха (ЖМ: 155).

³⁷ Доментијан погрешно наводи да је Саву хиротонисао патријарх Герман. Он се налазио на челу челу Цркве касније, од 1222–1240.

³⁸ У Моравској је *веома њочела да расише наука Божја*, да се свештенство множи у свим градовима; незнабошци су почели да верују у једнога Бога; Моравска држава се ширила на све стране и почела је да побеђује своје непријатеље (ЖМ: 163).

српским владарима, најпре са братом Стефаном, а потом са Стефановим синовима, Радославом и Владиславом. Доментијан је у житију приказао његов труд да организује самосталну Српску цркву (успоставио је епископије, поставио епископе, саставио *Номоканон*, *Синодик Ѣравославља*, итд.).³⁹

Указали смо на то да непознати писац изграђује Методијев лик по угледу на ликове Атанасија Александријског и Василија Великог (како су дати код Григорија Богослова). Доментијан настоји да свога јунака упореди са Кирилом Александријским, патријархом, који је био међу највећим догматичарима хришћанске цркве (ДомЖСА: 31).

И Доментијан и писац Методијевог житија у карактеризацији јунака значајно се ослањају на библијске паралеле. И један и други посебну важност придају поређењу свог јунака са апостолом Павлом. Паралела: Сава – апостол Павле код Доментијана најпре се јавља на месту где се Сава похваљује након своје поуке ученицима (XXIV глава: „Утврђиваше на том учењу, као што пише у посланици велики учитељ апостол Павле, говорећи: Сетите се како три године не престадох учећи вас дан и ноћ (ДА 20,31). Такође и овај Преосвећени заједничар његов и вршњак истините благодати, подобећи се овоме, не само три године, већ још из своје младости и до старости не престаде да учи своје отачаство, свагда, дан и ноћ, све управљајући вољом Божјом ка небеснима, увек жудећи за предстојећим призвањем и свакога часа чекајући слатку награду Владике свога“ (ДомЖСА: 323). Паралела се сусреће и у XXXII поглављу: „Овај Преосвећени, из младости примивши Павлово течење“ (ДомЖСА: 427). Доментијан овде жели да истакне да је Сава налик на апостола по томе што је, попут њега, много путовао.⁴⁰

Писац Савиног житија у директној карактеризацији користи знатно бројнија средства (молитве, беседе, посланице, унутрашње монологе, итд.). Управни говор у делу је редак, а дијалогске секвенце,

³⁹ Доментијан овако описује Савино деловање: „обнављаше своје отачаство сваким начином, једне учећи побожности, друге освећујући Духом Светим и Богом дарованом њему благодаћу, треће венчавајући новом благодаћу, по заповести Оца небеснога и апостолским предањем, и неосвећене осветивши, и онима који ће се после њих родити заповеди да се жене и узимају, и да сви буду венчани у име Господње са сваком побожном вером и са страхом Божјим“ (ДомЖСА: 247).

⁴⁰ О Павловим путовањима говоре *Дела свейших айостйола* и Павлове посланице.

осим у одељку где је описан Савин избор за архиепископа, сусрећу се још у описима чуда.

Искази (сведочења) угледних и утицајних личности (цареви, краљеви, васељенски патријарси, и др.), и код Доментијана имају велики значај. Писац са посебном пажњом подастире речи византијских царева Алексија Анђела, Теодора I Ласкариса и јерусалимског патријарха Атанасија.

Методије је сарађивао са братом Константином (био му је послушан). Сава је сарађивао са братом Стефаном. У њиховим односима он је доминантна фигура, како то Доментијан приказује.

ЗАКЉУЧАК

Постављајући себи за задатак да проучи видове карактеризације јунака у житијним делима посвећеним Ђирилу и Методију и у раним српским житијима, настојали смо да утврдимо у којој су се мери српски писци ослањали на поступке и поетичка решења заступљена у старословенским житијима. Мада типолошки различита, житијна дела посвећена Стефану Немањи, било је могуће довести у везу са Ђириловим и Методијевим делом захваљујући чињеници да је у њима представљен и монашки живот јунака, а да се Немања представља и као свети.

Запажена је сродност између *Житија Светиої Симеона* од Првовенчаног и *Житија Светиої Методија* на композиционом плану (успостављена је чврста веза између увода и осталог текста).

Учили смо да српски писци, попут аутора Ђириловог житија, радо користе непосредни говор јунака у његовој карактеризацији. Заједничко Светом Сави, Стефану Првовенчаном, Доментијану и писцу Ђириловог житија јесте и то да у индиректној карактеризацији користе похвале, библијске и друге паралеле, оцене других јунака, како би што боље истакли величину и значај свога главног јунака. Доментијан се писцу Житија Ђириловог приближава користећи интензивније поетско-симболички слој. У овом погледу га и надмаша.

Житије Светиої Методија упоредили смо са Доментијановим житијем посвећеним Светом Сави, које му типолошки одговара. Уочена је значајна мотивска сродност ова два дела. Доментијан је близак непознатом писцу по томе што, попут њега, у карактеризацији

интензивно користи паралеле с библијским личностима и значајним црквеним оцима.

Закључак овог дела рада је да је Доментијан, несумњиво ослоњен на старословенску традицију, даље развијао средства и књижевне поступке како би постигао изразиту рељефност лика свога јунака.

ЛИТЕРАТУРА

- Бојовић, Драгиша. „Ка богонадахнутој литератури.“ Драгиша Бојовић и Дарко Крстић. *Премудрости у Светом њисму и српској књижевности*. Ниш: Филозофски факултет, 2011, 109–115.
- Драговић, Милић. „Апостоли.“ *Енциклопедија ѡ православља*, књига прва: А–З. Београд: Савремена администрација, 2002.
- Крстић, Дарко. „Софиолошки оквир Савиног Житија Светог Симеона.“ Драгиша Бојовић и Дарко Крстић. *Премудрости у Светом њисму и српској књижевности*. Ниш: Филозофски факултет, 2011, 116–130.
- Пикио¹: Richardo Picchio. „The function of Biblical Thematic Clues in the Literary Code of “Slavia Orthodoxa“.“ *Slavica Hierosolymitana I* (Jerusalem, 1977): 1–31.
- Пикио²: Рикардо Пикио. „Функција на библијските тематични ключове в литературни код на православното славянство.“ *Православното славянство и старобългарската културна традиција*. Софија, 1993, 385–435.
- Ракић, Радомир. „Учитель.“ *Енциклопедија ѡ православља*, књига трећа: П–Ш. Београд: Савремена администрација, 2002.
- Станчев, Красимир. „Пространното житие на Методиј – проблеми на структурата и семантиката.“ *Кирило-Методиевски студии 4* (Софија, 1987): 81–85.
- Ђоровић, В. „Међусобни одношај биографија Стевана Немање.“ *Светосавски зборник*, књига 1: Расправе. Београд: Српска Краљевска Академија, 1936, 3–40.

ИЗВОРИ

- ЖЂ: Непознати писац. „Житије Светог Ђирила.“ Климент Охридски, Константин Преславски и непознати писци. *Ђирило и Методије. Житија. Службе. Похвале*. Приредио Ђорђе Трифуновић. Београд: Српска књижевна задруга, 1964, 43–119 [Житије превела Олга Недељковић].
- ЖМ: Непознати писац. „Житије Светог Методија.“ Климент Охридски, Константин Преславски и непознати писци. *Ђирило и Методије. Житија. Службе. Похвале*. Приредио Ђорђе Трифуновић. Београд: Српска књижевна задруга, 1964, 145–172. [Житије превела Олга Недељковић].
- ЖЂ и ЖМ: „Житије Светог Ђирила и Житије Светог Методија.“ Климент Охридски. *Събрани съчинения*. Том трети. Пространи жития на Кирил

- и Методий. Подготвили за печат Боню Ст. Ангелов и Христо Кодов. Софиа: БАН, 1973 [издање].
- Клим: Климент Охридски. „Похвала Ђирилу.“ Климент Охридски, Константин Преславски и непознати писци. *Ђирило и Методије. Житија. Службе. Похвале*. Приредио Ђорђе Трифуновић. Београд: Српска књижевна задруга, 1964, 121–130. [Похвалу превела Ирена Грицкат].
- Похв. Ат: Григорије Богослов. „Похвална реч Атанасију Великом, архиепископу александријском.“ *Дела међу светима оца нашеј Григорија Богослова архиепископа константиноуполској*, том II. Превео с руског (издање Свето-Тројице Сергијеве лавре 1994) свештеник Миливој Р. Мијатов. Београд: Хришћанска мисао, 2006, 5–31 (Реч XXI).
- Надгр. ВАС: Григорије Богослов. „Надгробна Василију, архиепископу Кесарије Кападокијске.“ *Дела међу светима оца нашеј Григорија Богослова архиепископа константиноуполској*, том II. Превео с руског (издање Свето-Тројице Сергијеве лавре 1994) свештеник Миливој Р. Мијатов. Београд: Хришћанска мисао, 2006, 364–427 (Реч XLIII).
- САЖСи: Свети Сава. „Житије Светог Симеона.“ Свети Сава. *Сабрани списи*. Приредио проф. др Димитрије Богдановић. Данашња језичка верзија Лазар Мирковић и Димитрије Богдановић. Београд: Просвета – Српска књижевна задруга, 1986, 95–119.
- СтЖСи: Стефан Првовенчани. „Житије Светог Симеона.“ Стефан Првовенчани. *Сабрана дела*. Предговор, превод дела и коментари др Љиљана Јухас-Георгиевска. Издање на српскословенском др Томислав Јовановић. Београд: Српска књижевна задруга, 1999, 14–105 [на непарним странама].
- ДомЖСа: Доментијан. „Житије Светога Саве.“ Предговор, превод дела и коментари др Љиљана Јухас-Георгиевска. Издање на српскословенском др Томислав Јовановић. Београд: Српска књижевна задруга, 2001, 3–433 [на непарним странама].

Ljiljana Juhas-Georgievska

PROTAGONIST CHARACTERIZATION IN THE OLD SLAVONIC
HAGIOGRAPHIES OF CYRIL AND METHODIUS AND SERBIAN
HAGIOGRAPHIES FROM THE FIRST HALF OF THE 13TH CENTURY

S u m m a r y

The author of this paper discusses the Old Slavonic hagiographies dedicated to Cyril and Methodius and Serbian hagiographies written until the middle of the 13th century. The study seeks to establish whether Serbian literary works reveal the influence of Old Slavonic writings in terms of protagonist characterization. The author compares the hagiographies of Saint Simeon written by his sons Sava and Stefan with the *Life of Saint Cyril*, to establish that, though typologically different, both Serbian hagiographies share similarities to the mentioned Old Slavonic hagiographies, namely in places describing the act of taking monastic vows and the monastic life of the main protagonists. Another similarity with the *Life of St Cyril* is that they refer to the main protagonist as a saint.

The author of the paper has noted similarities at the compositional level between the *Life of Saint Simeon* by Stefan the First-Crowned and the *Life of Saint Methodius* (there is a strong conceptual link between the introduction and the rest of the text). The introduction is largely programmatic in character and it plays an important role in the conceptual shaping of the protagonist.

Through a comparison of all of the three early Serbian hagiographic compositions with the *Life of Saint Cyril*, the author of the paper has found that they are similar in terms of the applied forms of direct and indirect characterization of the protagonist.

A comparison between Domentijan's *Life of Saint Sava* and the hagiography of St Methodius has revealed similarities between the two compositions at the levels of motifs and protagonist characterization. Domentijan makes a more intense and diversified use of certain literary and artistic means and methods than the author of St Methodius' hagiography.